

הוצאת אוכל מהמקפיה בשבת

מתן שוורץ

ראשי פרקים:

פתיחה
מקורות מן התלמוד
דיון בראשונים
דיון באחרונים ופסיקת ההלכה
סיכום והלכה למעשה

פתיחה

בנביא ישעיה (נח, יג-יד) מתואר כיצד אדם צריך להתייחס ליום השבת. פסוקים אלה קיבלו משמעות פרקטית בגמרא במסכת שבת בכמה מקומות. אחת הדרשות (קיג, ב) היא על המילים "ודבר דבר" המופיעות בפסוק. הביאור - "שלא יהא דיבורך בשבת כדיבורך בחול". במילים אחרות, בשבת יש לעשות שינוי תודעתי ולהפסיק כדיבורי החול, כדי שיהיה היכר לדברי הקודש בשבת. אנשי כנסת הגדולה הרחיבו דין זה לכל עיסוקיו של האדם, ובפרט ליחס לחפציו של האדם.¹ מכאן נטבע המונח 'מוקצה' - חפץ שאין בו שימוש ביום השבת, השימוש בו יהיה אסור כדי לעשות היכר בין יום חול לשבת.²

דין מוקצה הוא אחד מכמה מחלוקות רבי יהודה (ר"י) ורבי שמעון (ר"ש) בהלכות שבת. ר"י סובר שיש דין מוקצה, ולכן יהיו חפצים האסורים בטלטול בשבת. לעומתו, סובר ר"ש שאין דין מוקצה בשבת, ולכן אין הגבלה בהזזת חפצים בשבת. להלכה נפסק כר"ש שאין 'מוקצה' בשבת, אך גם ר"ש יודה לר"י בכמה מקרים. אחד המקרים בהם ר"ש מודה שקיים דין מוקצה הוא כאשר אדם לא חשב בערב שבת על השימוש בחפץ בשבת.

השאלה מתעוררת כאשר ישנו מצב לא שגרתי העומד על הפרק, ובו מנסים להכריע כיצד לנהוג. לדוגמה, עלול לקרות מצב בו כל מוצרי החשמל יפסיקו לעבוד כתוצאה מהפסקת חשמל בבית. בעקבות כך, המקפיה יחדל מלקרר את המוצרים הנמצאים בו, ובמידה והמצב יישאר כך, תכולתו עשויה להיפגם, וייגרם הפסד לאדם. במקרה זה יש לשאול: האם מותר לאדם בשבת להוציא את האוכל הקפוא שבמקפיה ולהעבירו למקפיה של שכנו, ובכך יימנע מהפסד?

1 בשולחן ערוך הרב (או"ח שח, יז) מבואר שבימי דוד ושלמה כל דבר שלא היה ראוי בשבת היה אסור בטלטול. במסכת שבת (קכג, ב) מבואר שבימי נחמיה בן חכליה ואנשי הכנסת הגדולה הרחיבו את הדין לכל חפץ חוץ משלושה, הואיל וראו שאנשים מקילים בשבת (רש"י ד"ה "שלושה"), וכשראו שמקפידים על השבת חזרו והתירו יותר, עיין שם.

2 הב"י (או"ח, שח) בהקדמה להלכות מוקצה מביא כמה טעמים לאיסור מוקצה. הוא מביא בשם הרמב"ם (שבת כד, יב-יג) שלושה טעמים: ראשית, האדם עלול לחפש כל הזמן דברים להתעסק בהם; הוא יגביה חפצים ויטלטל אותם ממקום למקום ללא היכר ויתעסק בכל הבא לידי. נמצא שהאדם לא נח בשבת, ולא מקיים מה שנאמר בעשרת הדיברות (דברים ה, יד): "למען ינוח". שנית, טלטול החפצים עלול להביא לידי עשיית מלאכה דאורייתא בשבת. שלישי, ישנם אנשים שבטלים כל ימיהם ואינם עושים מלאכה, ואם השגרה היום-יומית תתקיים כרגיל גם בשבת, השבת תיראה כיום רגיל לאותם אנשים, והם לא יקיימו את מצוות השבת המיוחדת בשבת.

לאחר מכן הביא הב"י את השגת הראב"ד על הרמב"ם שם בהלכה י"ג. הראב"ד סובר שמאחר שבגמרא בשבת (קכד, ב) מובא הטעם שכל טלטול למעשה הוא לצורך הוצאה, איסור טלטול הוא גדר כדי לא לעבור על איסור הוצאה דאורייתא.

השאלה נעוצה בדין טלטול אוכל קפוא; מצד אחד, אפשר לטלטלו מצד זה שהוא אוכל ואפשר להשתמש בו. אך מצד שני, אי אפשר להשתמש בו באותו הרגע, ובנוסף, האדם לא חשב על השימוש בו מערב שבת, ולכאורה הוא נחשב 'מוקצה'.

מאמר זה יעסוק בנושא הנ"ל. תחילה, נראה את הגמרא העוסקת בטלטול בשר חי בשבת - האם הוא נחשב 'מוקצה' או לא. משם ניגע במחלוקת הראשונים ובפסיקת ההלכה, ולבסוף ננסה להרחיב כמה שיותר את הדין.

מקורות מן התלמוד

הצגת הגמרא

הגמרא במסכת שבת (קכח, א-ב) מציגה מחלוקת בדין טלטול בשר חי בשבת, ואחריו מביאה שתי ברייתות שפסקו הלכה למעשה בנדון:

איתמר: בשר מליח מותר לטלטלו בשבת. בשר תפל - רב הונא אמר מותר לטלטלו, רב חסדא אמר אסור לטלטלו. רב הונא אמר מותר לטלטלו? והא רב הונא תלמיד דרב הוה, ורב כר' יהודה סבירא ליה דאית ליה מוקצה! במוקצה לאכילה סבר לה כרבי יהודה, במוקצה לטלטל סבר לה כרבי שמעון. רב חסדא אמר אסור לטלטלו? והא רב יצחק בר אמי איקלע לבי רב חסדא, וחזא ההוא בר אווזא (= בן אווז שחוט) דהו קא מטלטלו ליה משמשא לטולא (= משמש לצל), ואמר רב חסדא: חסרון כיס קא חזינן הכא! שאני בר אווזא דחזי לאומצא.

ת"ר: דג מליח מותר לטלטלו דג תפל אסור לטלטלו, בשר בין תפל ובין מליח מותר לטלטלו (וסתמא כרבי שמעון).

תנו רבנן: מְטַלְטְלִין אֶת הַעֲצָמוֹת מִפְּנֵי שֶׁהוּא מְאָכֵל לְכֻלָּיִם, בֶּשֶׂר תְּפוּחַ מִפְּנֵי שֶׁהוּא מְאָכֵל לְחֵיהּ..

מוסכם שבשר מלוח מותר בטלטול, מכיוון שראוי לאכילה בפני עצמו. מחלוקת רב הונא ורב חסדא עוסקת בבשר תפל. על רב הונא שהתיר בטלטול קשה, כי פסיקתו שונה מרב (שהוא רבו), הסובר כר"י שיש מוקצה בשבת. הגמרא תירצה שרב הונא סובר כר"י רק לעניין "מוקצה לאכילה". כלומר, דבר שאדם לא חשב לאוכלו בשבת אסור באכילה. לעומת זאת, בדיני "מוקצה לטלטל", כלומר, טלטול רגיל של חפץ בשבת, רב הונא סובר כר"ש, הסובר שאין מוקצה. על רב חסדא שאסר לטלטל קשה מספור בו הורה שניתן לטלטל בשר תפל. הגמרא תירצה שרב חסדא התיר רק בשר מסוים הנקרא 'בר אווזא' (בן אווז) בטלטול מכיוון שראוי לאכילה כפי שהוא, אך באופן כללי אין לטלטל בשר תפל.

כדי להבין את השתלשלות הפסיקה, יש לדקדק בכמה עניינים. ראשית, רש"י במקום (ד"ה "בשר תפל") מציין שישנה גרסה אחרת בגמרא, והיא הנכונה: "בשר תפל - שאינו מלוח. ומאן דגריס תפוח - היא היא". לכן, נראה שצריך להבין במה חלקו רב הונא ורב חסדא - בשר תפל או תפוח. שנית, הגמרא כתבה בסוגריים "וסתמא כרבי שמעון" בסוף הברייתא הראשונה. כנראה שגם כאן נעוצה מחלוקת גרסאות בפסיקה - האם פוסקים בדין טלטול בשר תפל כר"ש או כר"י.³

הגרסה הראשונה ברש"י

³ בפשטות, הגמרא מציינת בסוף הברייתא הראשונה "וסתמא כרבי שמעון", מאחר שבדיני טלטול נפסק כר"ש שאין מוקצה, כפי שצוין בפתיחה. הנפקא מינה שתצא לנו מקביעת הברייתא הראשונה לפי ר"י או ר"ש היא האם הקריטריון לטלטול הבשר הוא ראוי לכלב או ראוי לחיה (על פי תוס' ד"ה "דג תפל"). בנוסף, הברייתא השנייה לא תלויה במחלוקת הגרסאות - אלא לכונן בבשר תפוח נפסק כר"י (על פי תוס' 'בשר תפוח'). הדיון הוא במה חלקו רב הונא ורב חסדא, ואיך הברייתות מסתדרות עם שיטותיהם.

נתחיל בביאור המחלוקת על פי הגרסה הראשונה - בשר תפל. לשיטת רב הונא, בשר חי מכל סוג מותר לטלטל בשבת, אך אסור לאוכלו, מאחר שלא חשב בכניסת השבת לאוכלו בשבת. רב חסדא התיר לטלטל רק בבשר אווה, שראוי ל'אומצא' - אכילה כמות שהוא, אפילו תפל, אך בכל שאר המקרים, כגון בשר בהמה תפל, פסק שאסור.

בברייתא הראשונה ("דג מליח...") נפסק שדג תפל אסור בטלטול ונחשב כ'מוקצה', הואיל ואין בו שימוש: מצד אחד הוא אינו ראוי למאכל אדם, ומצד שני על אף שכלב יכול לאוכלו - אין ראוי לתנו לכלבים (רש"י ד"ה "אסור לטלטלו").⁴ לעומתו, בשר תפל מותר בטלטול, מכיוון שניתן לתנו לכלבים. מכאן נראה שהברייתא נפסקה כר"ש.

בברייתא השנייה נפסק שבשר תפוח מותר בטלטול. הסיבה לכך היא מכיוון שבדין זה לא חלקו רב הונא ורב חסדא. הטעם המובא בגמרא הוא מכיוון שהוא ראוי לחיה. ישנה גישה בה נמנים כמה וכמה תנאים הסוברים כי "כל ישראל בני מלכים הם", ומאחר שהם בני מלכים, הם יכולים לנהוג בהנהגות שונות מדרך כלל.⁵ האכלה לחיה היא דוגמה אחת מתוך מספר דוגמאות המתבססות על טעם זה. במילים אחרות, אם ראוי לגדל חיות כי זו דרכם של בני מלכים - ראוי להאכילם בבשר תפוח. תוס' (ד"ה "בשר תפוח") מבין שההלכה נפסקה כר"י, מכיוון שהוא אחד מאותם תנאים הנמנים עם גישה זו. לסיכום גרסה א': הברייתא הראשונה נפסקה כר"ש המתיר לטלטל בשר תפל, ורב הונא הלך בעקבותיו. לעומתו, רב חסדא דבק בשיטת ר"י. הברייתא השנייה נפסקה כר"י לכל השיטות.

הגרסה השנייה ברש"י

נמשיך לביאור המחלוקת על פי הגרסה השנייה - בשר תפוח. לפי רש"י, בשר תפוח הוא בשר מסריח שאינו ראוי לאכילה, אך עדיין ניתן להאכילו לחיה. לכן, שיטתו של רב הונא נשארת בעינה - גם בשר מסריח ניתן לתת לחיה, ובדיוע שהוא סובר כר"ש, ולכן הוא מתיר לטלטל בשר תפוח. לעומת זאת, את דעת רב חסדא צריך להסביר באופן שונה. לפי רב חסדא, באותו המקרה בשר האווה לא היה תפוח, לכן היה מותר בטלטול, אך כל בשר תפוח אחר היה אסור בטלטול.⁶

מאחר שמחלוקתם עוסקת בבשר תפוח, הברייתא השנייה בה נפסק שבשר תפוח מותר לטלטול מפני שהוא ראוי לחיה, היא הרלוונטית לפסיקה. כפי שצינינו לעיל, ברייתא זו נפסקה כר"י, כפי שמבואר בתוס' (ד"ה "בשר תפוח").

כעת יש לדון מהו הדין בברייתא הראשונה. תוס' (ד"ה "דג תפל") שואל: מדוע דג תפל אסור בטלטול, הרי מכיוון שבשר תפל מותר בטלטול מסתבר שההלכה היא כר"ש, ולכאורה הדין היה צריך להיות דומה. עונה תוס' שני תירושים: האחד, הברייתא היא אכן כר"ש, והסיבה שדג תפל אסור בטלטול הוא מפני שאינו ראוי לכלבים. השני, הברייתא נפסקה כר"י, הסובר בניגוד לר"ש שאפשר להאכיל כלב בדג תפל. הסיבה שבכל זאת אסור לטלטלו היא מכיוון שדג תפל ראוי לאדם, וכל הראוי לאדם לא מיועד לכלב, אפילו אם אינו יכול לאוכלו כעת.

לכאורה, אם הברייתא נפסקה כר"י, אז גם בשר תפל היה צריך להיות אסור בטלטול. הסיבה שבשר תפל מותר בטלטול היא מכיוון שלדעת ר"י בשר תפל ראוי לתנו לחיה, ומאחר שר"י סובר כי "כל ישראל בני מלכים הם" הוא מותר בטלטול. תוס' (ד"ה "בשר תפוח") סובר שרב חסדא אוסר גם בשר תפל מכיוון שהוא לא סובר ש"כל ישראל בני מלכים הם", ולכן אין לתת בשר תפל לחיה.

4 אדם לא מסיח דעתו מדבר שיאכיל אותו לכלב, לכן אם אין דעתו להאכיל את הכלב - אסור לטלטלו.

5 שבת קכח, א. ייתכן ונמצא בעוד מקומות בש"ס, בדף המצוין לעיל נמנות מספר דוגמאות יחד.

6 החקירה המלאה מובאת בדרישה או"ח שח, לא, הערה י"ג.

לסיכום גרסה ב': שתי הברייתות נפסקו כר"י. הראשונה, מכיוון שראוי להאכילו לחיה (למעט רב חסדא, מפני שלא סובר כר"י בעניין "כל ישראל בני מלכים הם"). השנייה, מפני שראוי לתת בשר תפוח לחיה. למרות זאת, רב הונא פסק כר"ש, אך מכיוון שאין למעשה הבדל בין חיה לכלב מותר לטלטל בשר תפוח גם לדעה זו.

אלא שלפירוש זה של רש"י יש לשאול: אם אכן הדיון הוא בבשר תפוח, שראוי לכלבים, מדוע הברייתא השנייה מציינת שהוא ראוי דווקא לחיה?⁷ את השאלה הזו שואל תוס' (ד"ה "בשר תפוח"), ועונה שזוהי הוכחה לכך שהברייתא היא כדעת ר"י. גרסו 'חיה' בכוונה כדי לרמוז על כך, על פי סברת "כל ישראל בני מלכים הם". תוס' אומר שיש דבר נוסף הניתן ללמוד משינוי הגרסה - ביאורו של רש"י למושג 'תפוח' הוא שגוי: אם אכן 'תפוח' היה מסריח, היה על הגמרא לגרוס 'ראוי לכלב' ולא לחיה. לכן מציע תוס' ביאור חדש למושג 'תפוח': ראוי למאכל אדם כמות שהוא.

בעקבות כך יש לבאר את הסוגיה מחדש: ראשית, רב הונא ורב חסדא עסקו בדין בשר הראוי לאכילה. רב הונא פסק כר"ש, המתיר טלטול בדבר הראוי בשבת (על אחת כמה וכמה אם הוא ראוי לאדם). לעומתו, רב חסדא סובר כי רק בשר אווה עונה על ההגדרה הנ"ל ולא כל סוג בשר, ולכן הוא אוסר בשר תפוח למעט בשר אווה. שנית, הברייתא הראשונה פוסקת שבשר תפל מותר לכל הדעות: לר"ש, בשר תפל הוא מאכל כלב. לר"י, בשר תפל הוא מאכל לחיה (על פי תוס' לעיל). שלישי, הברייתא השנייה נפסקה כר"י כפי שצינו לעיל. בשר שראוי לאדם לא ראוי להאכילו לכלבים, מכיוון שר"י סובר שכל הראוי לאדם אדם לא מקצה אותו לכלב. בשונה מכך, בשר תפוח ראוי לתת לחיה מכיוון ש"כל ישראל בני מלכים הם". ר"ש לעומתו סובר כי כל המוכן לכלב מוכן לאדם, ולכן בשר הראוי לאדם אפשר להאכילו לכלב ומותר בטלטול.⁸

אם כן, נראה שההבדלים בין הגרסאות של רש"י לבין תוס' הם באיזה מקרה נחלקו רב הונא ורב חסדא, בשר תפל או בשר תפוח, והאם הסיבה שבשר תפל מותר בטלטול הוא מפני שראוי לכלבים על פי דעת ר"ש, או מפני שראוי לחיה על פי דעת ר"י. בין כה ובין כה, נפסק להלכה שמותר לטלטל את שניהם, אך מעיון בדברי הראשונים נראה שיש כאן מה להאריך.

דיון בראשונים

מגרסת הרי"ף (נא, א בדפיו) נראה שמחלוקתם של רב הונא ורב חסדא הינה בבשר תפוח ושההלכה נפסקה כרב הונא.⁹ בדין בשר תפל, פוסק הרי"ף: "דג מליח מותר לטלטלו, דג תפל אסור לטלטלו. בשר חי - בין מליח בין שאינו מליח מותר לטלטלו". הר"ן במקום (ד"ה "בשר חי") מפרש שדג תפל אסור לטלטל כי הוא אינו ראוי (לא ראוי לתתו לכלבים, כפירוש רש"י ד"ה "דג תפל"), בשר תפל מותר לטלטלו משום שראוי לאומצא.

הרמב"ם (שבת כו, טז) פוסק: "מטלטלין בשר תפוח מפני שהוא מאכל לחיה, ומטלטלין בשר חי, בין תפל בין מליח מפני שראוי לאדם". גם בבית יוסף (או"ח שח, לא-לב) מובא שהטעם להיתר טלטול בשר תפל הוא מפני שחזי לאומצא, ושדג תפל אסור כי אין דרך להאכילו לכלבים.

7 בביאורי התוס' למסכת שבת בהוצאת מכון המאור (קכח, ב, ד"ה "בשר תפוח", הערה 79) מובא שכלב יותר מצוי מחיה, לכן היה יותר נכון להשתמש בכלב כדוגמה.

8 בדין נבלה שנתנבלה מערב שבת, נחלקו ר"י ור"ש אם היא נחשבת מוקצה. למסקנה, נפסק כר"ש שהתיר בטלטול, וסברתו: כל מה שראוי לאדם ראוי לכלב. היוצא מכאן, גם אם הבשר חשוב מדי מכדי להאכילו לכלב - מאחר שטכנית הכלב יכול לאוכלו מותר לטלטלו.

9 הרי"ף מביא שלושה טעמים: ראשית, רב חסדא היה תלמיד של רב הונא, וכאשר יש מחלוקת בין הרב לתלמיד - ההלכה כרב. שנית, נפסק שההלכה היא כר"ש, ורב הונא הלך בדרכו של ר"ש (הר"ן ד"ה "רב הונא") כותב זאת בפירוש - "דלית ליה מוקצה". שלישי, ישנה ברייתא המסייעת לו: "בשר תפוח מפני שהוא מאכל לחיה".

יש לשאול: איך השתמשו הראשונים לעיל בטעם 'דחזי לאומצא'? הרי במחלוקת האמוראים טעם זה מופיע רק בדברי רב חסדא שלא נפסק להלכה, וגם אם נניח שהיה נפסק כמותו - הדין היה חל רק על בשר אווז.

בנוסף, גם גרסת הטור מעלה תמיהה. הטור (או"ח שח, לא) גורס בדין בשר חי: "בשר חי - אפילו תפל שאינו מלוח כלל ותפוח מותר לטלטלו שראוי לכלבים". בשר תפל ותפוח נאמרו כאחד, ובקריאה פשוטה הדין בשניהם זהה - מותר לטלטלם מכיוון שראויים לכלבים.¹⁰ אך עדיין יש לשאול: אם בדין בשר תפוח בברייתא נפסק שצריך להיות ראוי לחיה, מדוע שינה הטור את הטעם? ובכלל, מהי פרשנות המושג 'ראוי': האם צריך שדרכו יהיה להאכיל אותו לכלב? והאם צריך שיהיה ראוי לאכילה כעת, או לאו דווקא?

מדבריו של ה"ב"י לעיל ניתן להסיק שהגדרת 'ראוי' היא שדרכו להאכיל. דג תפל לא ראוי לאכילה כעת, וגם אין דרך להאכיל אותו לכלבים, לכן אסור בטלטול. כמו כן, בשר תפל מותר משום שניתן לאוכלו כעת. מנגד, ה"ח סובר שה"ב"י טעה בגרסתו. בוודאי שאין לומר שהטעם להיתר הוא משום 'דחזי לאומצא', הואיל וזה לא נאמר בשום מקום. לדעתו, הסיבה היא מפני ש'ראוי' הוא דבר הראוי בכל מצב לאדם, לאו דווקא כעת. גם אם הבשר לא היה סרוח, ולא היה ראוי לתתו לכלבים - ההלכה נפסקה כר"ש, ולפי ר"ש כל המוכן לאדם מוכן לכלבים.¹¹ ממילא, אין צורך לומר שבשר תפוח הוא בשר מסריח (כמו שנראה בב"י), כי גם בשר המוכן לאדם ניתן להאכיל לכלבים כעת. אך בהאכלה לחיה הדבר שונה, מפני שלהלכה לא סוברים את סברת "כל ישראל בני מלכים הם", ולכן בטור נכתב "לכלבים" ולא "לחיה".

בדומה לכך, ניתן לראות בטור לעיל (סעיף לב) שדג תפל אסור משום שאינו ראוי אפילו לכלבים. גם ר"ש שמתיר טלטול בשר תפל יאסור כאן, משום שדג תפל לא ראוי בשום צורה. אך אם היינו אומרים שדג תפל היה ראוי לכלבים, על אף שאין דרך להאכילם בכך - היה מותר לטלטלם. הסיבה היא שהטעם שהביא רש"י, שלא ראוי להאכיל לכלבים, היא רק לפי שיטת ר"י, ואכן כך נראה גם על פי תוס' (ד"ה "דג תפל"), אך לפי ר"ש - אין זה מן המוכרח.

היוצא מהנאמר לעיל שמחלוקת ב"י וב"ח היא מה הקריטריונים לטלטול בשר חי בשבת: לפי ה"ב"י, על הבשר להיות ראוי לאכילה עכשיו, ואם לא ראוי לאדם כעת - לכל הפחות שיהיה ראוי להאכיל לכלבים, ושיהיה הדרך להאכילו בכך. לכן, בשר תפל מותר לטלטלו כי הוא ראוי לאכילה עכשיו, בשר תפוח (שהוא מסריח) ניתן להאכיל לכלב, ודג תפל אסור בטלטול כי הוא אינו ראוי לכלב, אך אם נניח שהוא היה ראוי לכלב - אין דרך להאכילו לכלב והיה אסור לטלטלו. אך לפי ה"ח, על הבשר להיות ראוי לאכילה באופן כללי, וגם אם ראוי לאדם - אפשר להאכילו לכלב, אך לכל הפחות צריך שיהיה ראוי למאכל כלב. לכן, בשר תפל מותר בטלטול כי הוא ראוי לאדם באופן כללי (ולאו דווקא כעת כמו שפירש ה"ב"י). בשר תפוח מותר כי אפשר להאכילו לכלבים.¹² דג תפל אסור בטלטול כי אי אפשר להאכיל איתו בכלל את הכלבים (אך אם היה ראוי להאכילו לכלב - היה מותר לטלטלו).

דיון באחרונים ופסיקת ההלכה

מחלוקת ט"ז ומג"א

השולחן ערוך פוסק כך (או"ח שח, לא-לב):

10 נראה לקמן בב"ח שקרא באופן אחר את דברי הטור.

11 לעיל הערה 8.

12 הפסיקה מסתדרת לשני הפירושים למילה 'תפוח' שפירשנו לעיל: אם נאמר שתפוח הוא מסריח, הרי בלאו הכי אפשר להאכילו לכלב; ואם נאמר שתפוח הוא ראוי לאדם, הרי לדעת ר"ש כל הראוי לאדם אפשר להאכילו לכלב.

בשר חי אפילו תפל שאינו מלוח כלל מותר לטלטלו משום דחזי לאומצא, וכן אם היא תפוח (פירוש מסריח, רש"י) מותר לטלטלו משום דראוי לכלבים. דג מלוח מותר לטלטלו, ושאינו מלוח אסור מפני שאינו ראוי.

לפי השו"ע, דין הבשר התפל נובע מכך שהוא ראוי לאדם, דין הבשר התפוח (המסריח) נובע מכך שהוא ראוי לכלבים, והדג התפל אסור מפני שלא ראוי בשום אופן (גם לא לכלבים). המגן אברהם (או"ח שח, ס"ק נ"ו) הולך בגישה הזאת, אך מדייק: מה שראוי לאדם ברגע זה ניתן לטלטלו, אך אם אינו ראוי כעת אלא לאחר זמן אסור בטלטול - גם אם ראוי כרגע לכלבים. לשיטתו, השו"ע הגדיר בשר חי כנתח רך ולעיס שניתן לאוכלו בקלות, אך אם היינו עוסקים בכל סוג בשר אחר שאין דרך לאוכלו בקלות ללא עיבוד - לא היה מותר בטלטול.¹³ הוא מרחיב את הדין באמצעות דבריו של בעל המאור (שבת כא נט, ב): לא מדובר רק בבשר; למעשה, כל דבר שלא יוכל לאוכלו עד מוצאי שבת - אסור לתת אותו גם לכלבים, ואסור בטלטול. נראה שהמג"א חולק על הב"ח שהבאנו לעיל, שלא הצריך שיהיה ראוי לאכילה בשבת.

מי שנחלץ לעזרת הב"ח הוא הטורי זהב (ט"ז).¹⁴ הט"ז (או"ח שח, ס"ק כ) מנסה לבאר את הסוגיה דרך דברי הטור: אם ציינו לעיל שבאופן פשוט יש לקרוא את דברי הטור כאחד, ומתוך כך יצא שבשר תפל ותפוח מותרים - אין הדברים כך לפי הט"ז. ההיתר שראוי לכלבים הוא רק בבשר תפוח, שלדעתו הוא בשר סרוח (כדברי רש"י). אך בדין בשר תפל, שלא ראוי לכלבים, הט"ז מסתפק.

הט"ז מציג את הבעיה משתי זוויות. ראשית, גם לשיטת ר"ש וגם לשיטת ר"י אפשר להתיר בשר תפל. לשיטת ר"ש, ההיתר הוא משום שכל המוכן לאדם מוכן לכלבים. לשיטת ר"י (על פי דברי תוס'), ההיתר הוא משום שראוי לחיה, שנובע מכך ש"כל ישראל בני מלכים הם". אך הט"ז מדייק: בשיטת ר"ש, כל זה נאמר רק כאשר מחזיקים דבר אך ורק כדי להאכילו לכלבים, ומכיוון שאין להחזיק בשר תפל אך ורק כדי להאכילו לכלבים - אין זה היתרו, ושיטת ר"י בסופו של דבר לא נפסקה להלכה. יוצא שלמעשה עלינו להבין מדוע התיר השו"ע בשר תפל.

שנית, הט"ז מקשה על הב"י והשו"ע בטעם להיתר בשר תפל - "משום דחזי לאומצא". הרי בסוגיה בגמרא היתר זה נאמר אך ורק על בשר אווז, אז לא מובן איך נעשתה הסבה של הטעם לדין בשר תפל. בנוסף, מציין הט"ז את דברי חמיו, הב"ח, שציין שגרסתו של הב"י אינה מדוקדקת, ותמה כיצד השמיט את דברי הרמב"ם בהלכות שבת (כו, טז) שהתיר משום שראוי לאדם.

מחמת כל אלה, מאיר הט"ז את הסוגיה באור חדש. יש להבחין בין שני מושגים: איסור טלטול והיתר מוקצה. כאשר באים לאסור דבר המותר בטלטול - אפילו תנאי אחד מספיק כדי לאוסרו. אך כאשר באים להוציא דבר מתורת מוקצה בשבת - לא בכדי הוא מותר, אלא יש צורך ביותר מתנאי אחד כדי להתירו. יוצא מכאן בסוגייתנו דבר נפלא: המושג "איסור טלטול" מתאים לשיטת ר"ש, מכיוון שלר"ש אין מוקצה בשבת באופן כללי, ולשיטת בר פלוגתו ר"י מתאים הכלל השני - "היתר מוקצה".

מתוך כך, הט"ז כותב שאין כאן קושיה: כדי להתיר אוכל האסור בטלטול בשבת לשיטת ר"י יש צורך בשני תנאים - שיהיה ראוי לאוכלו ושיחזיק אותו לכך. לכן רב חסדא (הסובר כשיטת ר"י) התיר רק בר אווזא: על אף שכל בשר תפל ראוי לאוכלו כמות שהוא - בר אווזא הוא היחיד שגם ראוי להחזיקו לכך, ולכן רק הוא הותר לדעת רב חסדא, אך כל בשר תפל אחר נאסר בטלטול. מנגד, לשיטת ר"ש מספיק תנאי אחד כדי להתיר אוכל בטלטול - שיהיה ראוי לאוכלו, וכאשר גם הוא לא מתקיים - אסור לטלטל. לכן מכיוון שבשר תפל ראוי לאוכלו בדוחק (כמו שראינו במג"א לעיל - חי ורך) הוא אינו מוקצה, וזה דומה לשיטת הרמב"ם המציין שיהיה ראוי לאוכלו כמות שהוא.

13 על פי ספר היראים (עה, מח). ובכל אופן, בשר לא ראוי לתתו לכלבים, כפי שראינו לעיל.

14 הט"ז הוא חתנו של הב"ח. בלשון הט"ז, הב"ח נקרא 'מו"ח' - מורי וחמי.

הט"ז מוסיף שהדין בדג תפל מתאים לקו מחשבה זה. התירוץ הראשון בתוס' (ד"ה "דג תפל"), שאסר מפני שלא ראוי אפילו להאכילו לכלבים, גורס באותה ברייתא שהלכה כר"ש. תוס' לא הזכיר שגם אין דרך להחזיקו לכך, ולכן הסיבה היחידה לאסור היא משום שאינו ראוי, ולכאורה אם היה ראוי להאכילו לכלבים היה מותר בטלטול, כפי שיטת ר"ש. התירוץ השני בתוס', שדומה בהסברו לרש"י שאסר מפני שלא ראוי לכלום, מסתדר לפי שיטת ר"י: הוא אינו ראוי לכלום - לא בפני עצמו ולא להאכילו לכלבים. מאחר ששני התנאים לא מתקיימים אין להתיר דג תפל בטלטול.

לסיכום: לדעת המג"א, צריך רק שיהיה ראוי לאוכלו בשבת, ואם לא - אין לטלטלו. לדעת הט"ז, מעבר להיותו ראוי יש צורך להחזיקו לכך. היוצא מכאן הוא שאם יש מאכל שראוי לאוכלו בשבת כעת, אך אין דרך להחזיקו לכך - לדעת המג"א יהיה מותר בטלטול, אך לדעת הט"ז לא.

אחרונים בני זמננו

בקרב אחרונים בני זמננו ישנן שתי גישות מה דין בשר חי בשבת לאור החקירה לעיל.

הגישה הראשונה פוסקת שאסור לטלטל בשר חי בשבת, מכיוון שאין דרך לאכול בשר חי כיום (מג"א). ישנם כמה אחרונים הפוסקים כגישה הזו: ערוך השולחן (או"ח שח, ס"ק נח), שהרחיב את הדין גם לעוף, וכן בשו"ת אגרות משה (או"ח חלק ה', כב, ט). הגרש"ז אויערבך (שש"כ יא, הערה כ) תמה כיצד מתירים טלטול בשר חי כשאין דרך לאכול, אך במקום אחר (מאור השבת ח"ב מכתב כה, ב) כתב שניתן להקל בעוף במקום הצורך, מאחר שבגמרא נכתב שהוא ראוי לאומצא (כנראה שלדעתו זהו "בר אוזא" שהוזכר בגמרא). בדין בשר קפוא נכתב בשו"ת שבט הלוי (ח"ג כט, ג) שמעבר לבעיית הטלטול בבשר, בשר קפוא שהופשר בשבת נחשב כ'נולד' בשבת, ואסור.¹⁵

מנגד, הגישה השנייה פוסקת שמותר לטלטל בשר חי בשבת, מכיוון שיש צד שבו הוא ראוי בשבת. אחד מעיקרי פוסקי גישה זו הוא הגר"ש אלישיב (שלמי יהודה ח, ב), שפסק בדין בשר קפוא שמותר לטלטלו בשבת. טעמו הוא מאחר שישנה אפשרות להפשיר את הבשר בשבת ע"י הנחה על קדירה או שרייה במים פושרים מכלי שני, הרי הוא נחשב כבשר הראוי לאכילה בשבת, ומותר לטלטלו אפילו בעודנו קפוא. כך גם כתב הרב יצחק יוסף בחיבורו "ילקוט יוסף" (עמודים שנט - שסב), שמספיק להפשיר רק חלק מהחתיכה כדי שיהיה ראוי לאכילה, ועל כך הוסיף בפסקי תשובות (עמוד רכז) שלקראת צאת השבת יש להסתפק אם מותר, מאחר ואולי עדיף לחכות לצאת השבת. הגר"נ קרליץ (חוט שני שבת ח"ג סג, א) פוסק באותו האופן: מכיוון שהט"ז פסק שעל אף שאין דרך העולם לאכול בשר חי מותר לטלטלו הואיל ואפשר לאוכלו כך, ובנוסף בגמרא נפסק כך. לדעתו, אין המציאות בימינו משנה את הדין, וגם כיום כאשר פחות אנשים אוכלים בשר חי - אין הוא נחשב מוקצה, ומותר לטלטלו בשבת.

הפסקי תשובות (עמוד רכו, סימן מה) עסק בנוסף בדין מאכלים קפואים לא מבושלים. דבריו בנויים על שיטת המג"א לעיל, שכתב שכל דבר הראוי לאכילה אך אינו ראוי לאוכלו כך עד מוצאי שבת - נחשב מוקצה. לדבריו, מיני אוכלין הזקוקים לבישול או אפייה אך בכל זאת ניתן לאוכלם בשעת הדחק נחשבים מוקצה, מכיוון שאין דרך בני אדם לאוכלם כך, מה עוד שכעת הוא אינו עומד לכך. לכן, גם כל הקטניות למיניהן הזקוקות לבישול, וכן בצק שאינו נאפה המונח במקפא - נחשבים כמוקצה ואסורים בטלטול.

סיכום והלכה למעשה

15 דין 'נולד' מובא בגמרא בביצה (ב, א) אודות ביצה שנולדה ביו"ט - כל דבר שלא היה קיים בין השמשות ונוצר בשבת נקרא נולד, ועליו נחלקו בית שמאי ובית הלל. להלכה נפסק שנולד אסור לטלטלו בשבת. לעניינינו, כל דבר שלא היה ראוי בבין השמשות וכעת בשבת הוא ראוי, נחשב כאילו נולד בשבת.

פתחנו בדין טלטול בשר חי בשבת. דנו במחלוקת האמוראים בגמרא, וכן בהתאמה בין הברייתות לדברי הראשונים. לאחר מכן עסקנו בשיטות הראשונים, ובמחלוקת העיקרית בין הב"י לב"ח - האם הגדרת ראוי היא ראוי כעת או לא. לבסוף, נגענו בשולחן ערוך ובמחלוקת הט"ז והמג"א בנושא האם יש צורך גם להחזיק לצורך ההאכלה או לא, ולבסוף דנו בסברות האחרונים.

להלכה למעשה, בדין בשר חי, וכן בכל דבר קפוא הראוי לאכילה, הספרדים פוסקים כשו"ע שמותר לטלטל, וכמו שנכתב לעיל בשם הרב יצחק יוסף (שניתן להפשיר). האשכנזים חלוקים בין הגרש"ז אויערבך שאוסר, לבין הגרי"ש אלישיב שמתיר. בדין מאכלים קפואים לא מבושלים, הובא בפסקי תשובות שאין לטלטלם, ולא נראה שישנה מחלוקת בדבר.